

Masthugget för hundra år sedan – nostalgi och framtidsiver

Mars 2021

Text av: Sanja Peter

Stadens planering inför 300-årsjubileet inbegrep bland annat planer på en tunnel under Stigberget. Nu, hundra år senare planeras andra tunnlar i samma område.

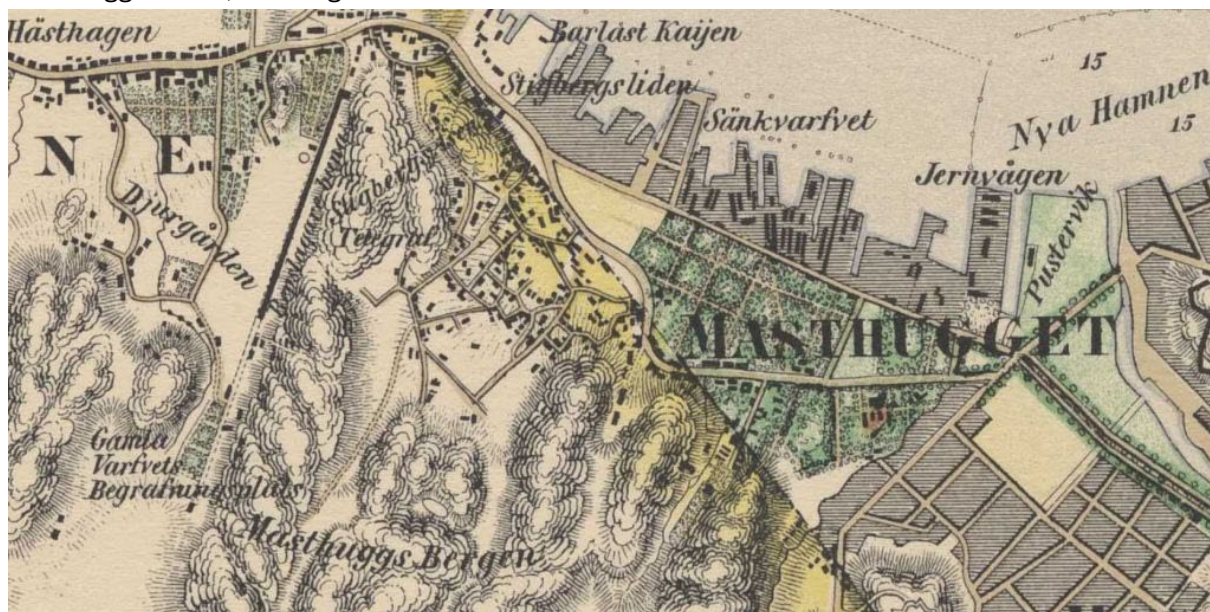
Under 1960-talet förändrades Masthugget och Stigberget genom sanering av hela bergssluttningen. Men det var inte första gången området ändrade karaktär. Det äldsta lagret bebyggelse på platsen försvann i mitten av 1800-talet och redan under 1910-talet uttrycktes en längtan efter gångna tider^[i] samt ett intresse att bevara spåren av det gamla Göteborg. Allt detta ägde rum parallellt med stadens ambitiösa framtidsvisioner.

Ortnamnen Stigberget och Masthugget

Masthugget har blivit synonymt med det större område som ligger på Stigbergsåsen och tillhör stadsdelen Stigberget. *Mastehugget*^[ii] finns omnämnt på 1600-talet, men *Masthuggs Bergen* och *Stigbergs Åsen* presenteras på historiska kartor antingen tillsammans eller bara det ena eller det andra namnet. Därför råder ibland viss förvirring kring områdets namn. Idag innefattar Masthugget långgatorna och Masthuggstorget. Stadsdelen Stigberget är det som finns på sluttningen och fram till Stigbergstorget, därefter börjar Majorna.

Masthugget 1809, "Stibergs Åsen"

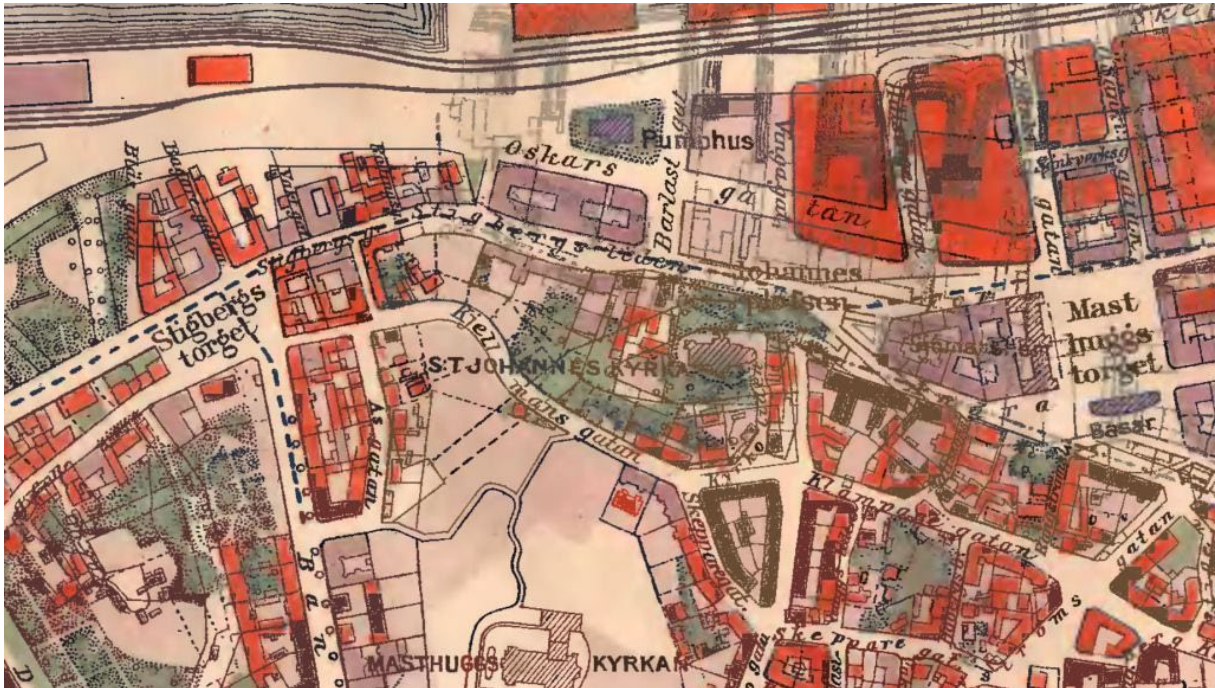
Masthugget 1855, Masthuggs Bergen

Masthuggets förändringar

Stigbergets sluttningar från nuvarande Fjällgatan ner mot älven och hamnområdet bebyggdes under det sena 1700-talet. Där fanns glest liggande bostadshus av trä och små fiskarstugor längs slingrande vägar med en tydlig koncentration mot Stigbergslieden.

Ett familjehem här kan ha varit envåningshus av trä på gråstensgrund, det kanske var en enkelstuga, parstuga eller framkammarhus. Stengrunden kunde vara mellan 0,3 och 2,5 meter i höjd beroende på läget i terrängen. Huset kanske var en enkel- eller parstuga med framkammare av västgötsk typ. I en arkivförteckning från 1903 beskrivs ett sådant hus. Det gamla huset skulle ersättas med en modernare byggnad i två våningar, med brandgavel.

Efter att Majorna och Stigberget 1868 blev en del av Göteborg, var stadens avsikt att ordna den gamla oregelbundna bebyggelsen. Det var inte enkelt. Stigberget har en dramatisk topografi med en höjdskillnad på 45 meter mellan Masthuggstorget och Fjällgatan, 50 meter till Masthuggskyrkan (uppgift i stadsplanen 1963).

Karta från 1921 visar två skikt: befintliga förhållanden och planerade ändringar för en större stadsmässighet. Lägg märke till utritad tunnel under Stigbergsåsen.

Grönska och idyll

I den gamla enkla bebyggelsens miljö fanns det mycket grönska. Trädgårdarna på Stigberget beskrevs redan på 1700-talet som "härliga och sköna" av bland andra göteborgsskildraren Eric Cederbourg. Träden inramade de ålderdomliga stugorna på sluttningen.

Under 1920-talet skildrade Carl Rudolf A:son Fredberg nostalgiskt de försvunna gamla miljöerna i Masthugg: "Han skall förgäves leta efter den gamla Renströmska brädgården nedanför Johanneskyrkan; öster om samma kyrka skall han finna slätstrukna landshövdinghus i stället för de forna stugorna, vars småtrevlighet förhöjdes av odlingarna däromkring: nätta hagar och sluttande potatisland."

På 1920-talet fanns här några ensamma dekorativa popplar kvar från de gamla gårdarna vilka enligt Fredberg hette Bonne Esperance, Backen, Kompassen, Hebron, Lundsberg, Luna, Jupiter, Tvillingarna, Stjärnan, Zephyrus, Björkedal och Pindi källa. Dessa gårdar hade ersatts av: "regelrätta kvarter med enformiga fasadlängor". Han syftade på 1920-talets landshövdingehus.

Stort bostadsbehov

En omfattande nybyggnation inleddes i slutet av 1800- och början av 1900-talet. Kvarvarande småhus revs och ersattes med typiskt göteborgska landshövdingehus, som hade en våning i sten och två i trä.

Från 1885, då fenomenet landshövdingehus skapades, gick byggandet rätt långsamt i Masthugget. Under 1890-talet kom det igång, men det var först på 1930-talet som de riktigt moderna landshövdingehusen byggdes av HSB. För att det som byggdes under 1870-talet snabbt blev omodernt. Förväntningarna på en god levnadsstandard hade ökat. De nya husen placerades på de sydligaste och nästan obebyggda partierna mot Stigbergets topp.

Sammanfattningsvis förändrades området i grunden redan under 1800-talet, långt innan 1960-talets storsanering. Landshövdingehusen, skolorna och vattenreservoarerna var 1800-talets moderniserade Masthugget. Gator och bebyggelse anlagda efter 1870 ändrade bilden av stadsdelen – från en fiskebydill till en urbaniserad förort. Elektrifiering och motordrivna fordon gav upphov till nya stadslösningar. Rivningar var ett sätt att bredda gator och skapa nya stadsrum.

Varvsarbetarstadsdel

Efter industrietableringen under sent 1800-tal växte sjöfarten i Göteborg till världsklasstorlek. Med Frihamnens utbyggnad, färdig året före Jubileumsutställningen 1923, fanns det ännu fler arbetstillfällen inom varvet och sjöfarten och där jobbade masthuggsborna.

Masthugget med Stigberget och Olivedal växte från dryga 2000 invånare under år 1880 till nästan 40 000 under 1920-talet.

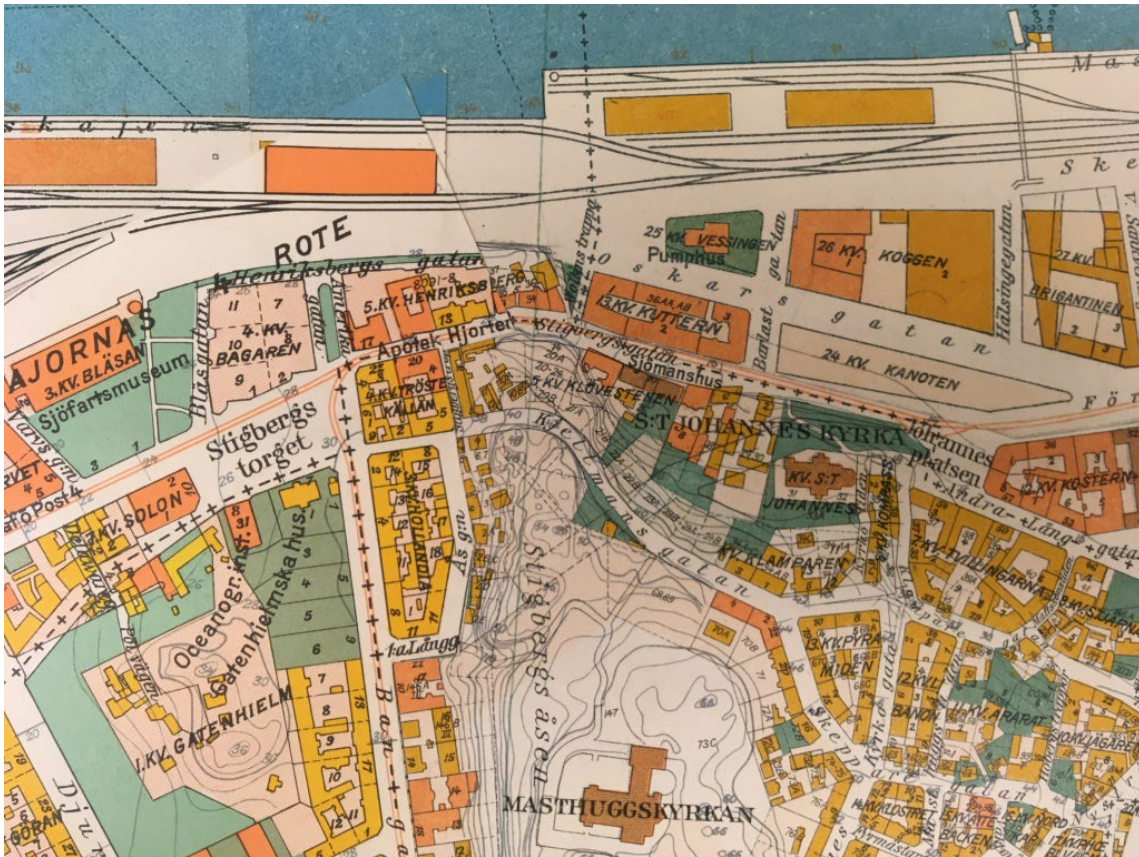
Tunnel mellan Johannesplatsen och Kjellmansgatan

De äldsta vägarna på åsens sluttningar var branta och svårtrafikerade, i synnerhet under vintern. Walter Dickson ger en målande bild av det i sin bok *Perspektiv från Stigberget*:

”Tar du en avstickare uppåt Stigbergshöjden upplever du idyllen. I Nyströmsliden får många gengastaxi ge upp andan och rulla ner till Masthuggstorget igen. Det är symboliskt, för det går en historisk gränslinje kring Stigbergshöjden: där möts det gamla och det nya och kämpar om herraväldet, och ofta får det nya rulla tillbaka utför sluttningen och stanna där nere.”

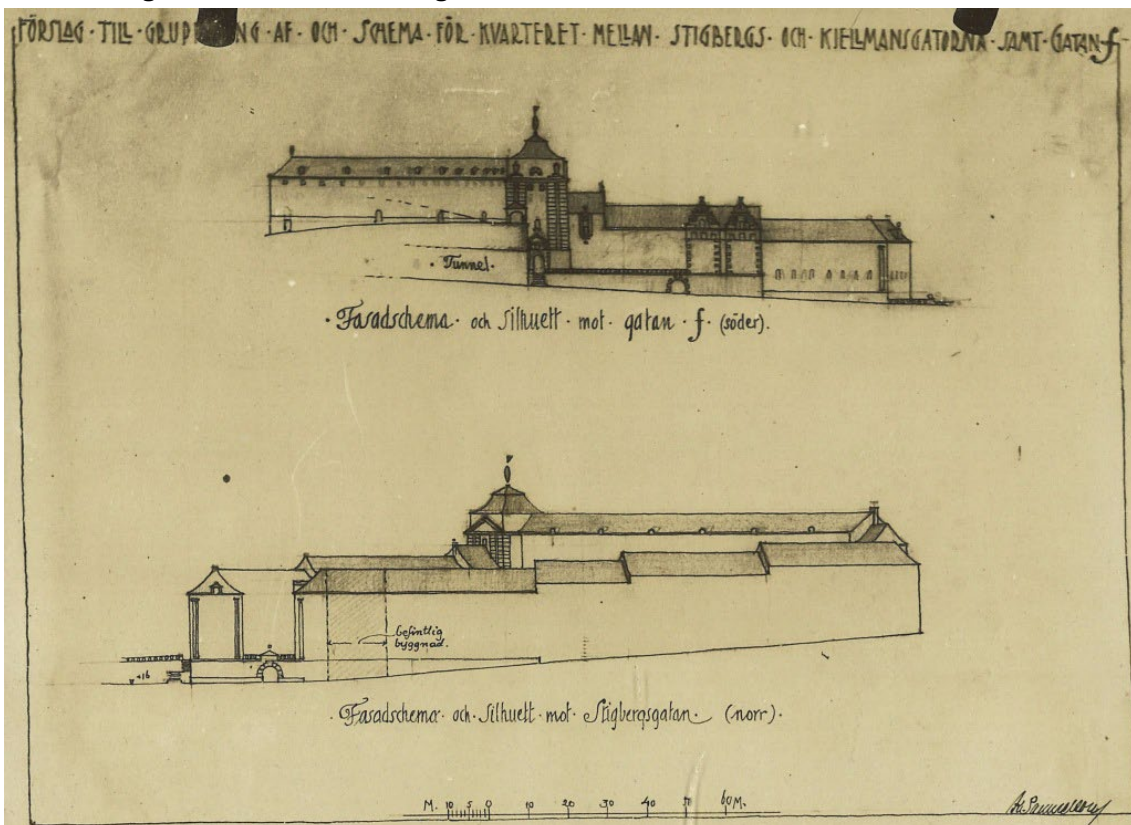
Så småningom gjordes förbättringar genom bland annat trappor och bättre uppfarter via Nyströmsgatan, Rangströmsliden, Mattssonsliden samt Johannes kyrkogata. Men efter att bostadsbebyggelsen planerades in i en kvartersstruktur var det dags för ett stort omregleringsprojekt för Masthugget nedanför Stigbergsliden. Det innebar bland annat planer för en **tunnel genom Masthuggsåsen** för att underlätta passagen mellan den centrala staden, Majorna och Masthuggsbergen.

Fredberg beskrev såväl denna tunnel som stadens utbredning i området som en byggnadsspekulation. Storstaden klättrar upp för höjderna och ”tar åsarne i besittning”. Markvärdet höjdes: ”Spekulationen har också passat på tillfället häruppe och de som råda över sina kåkar i den nya gatans närhet ha aktningvärda klingande valutor som i små askar.” (del 1 s. 362).

Jubileumskartor från 1920-talet visar en ritning av tunneln under Stigbergsåsen mellan Johannesplatsen och Kjellmans-/Åsgatan.

Hela förloppet kring planeringen av tunneln kan bli en spännande kartläggning, men illustreras här enbart genom kartor och ritningar.

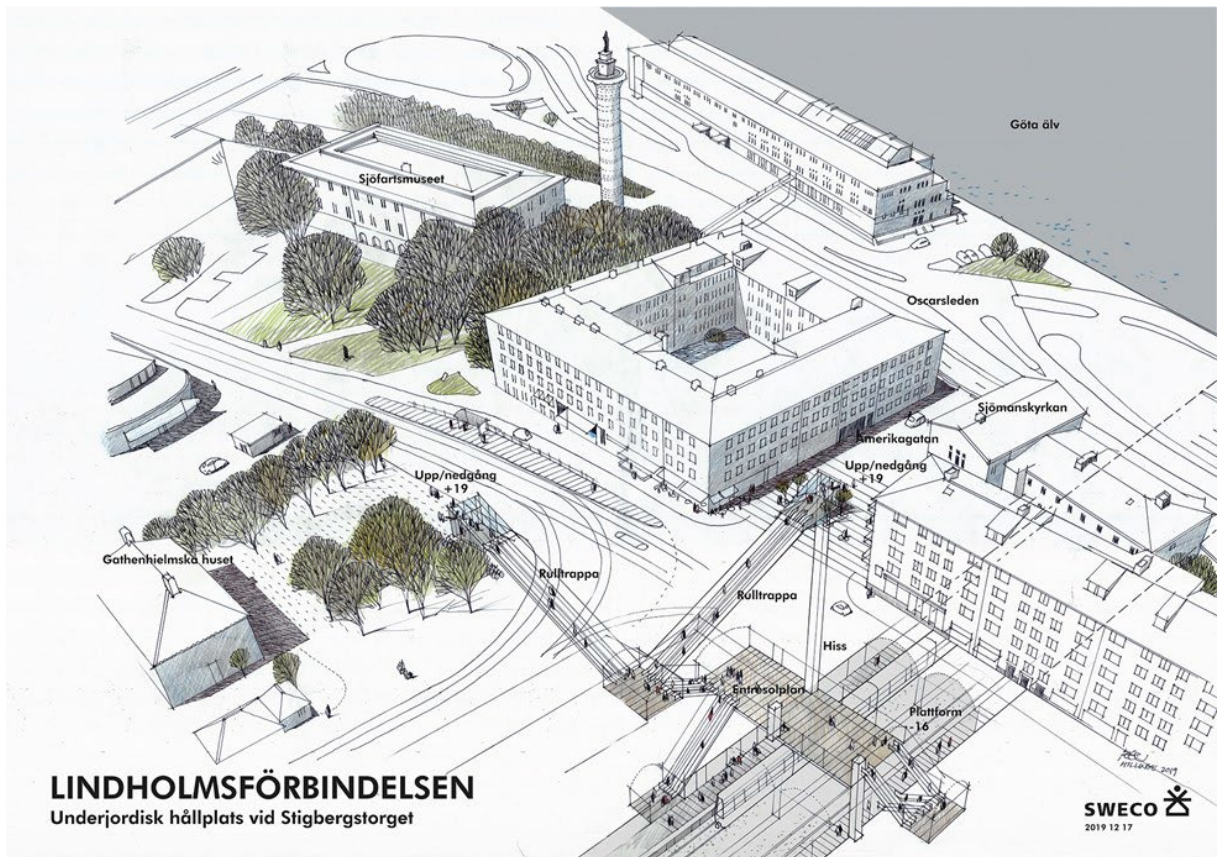

I stadens ingenjörarkiv påträffades ett par visioner över hur tunnelmynningen skulle inkorporeras i ett stort byggkomplex intill Stigbergstorget med texten: Förslag till gruppering af och schema för kvarteret mellan Stigbergs och Kjellmansgatorna...

Syftet med tunneln var att förbättra kontakten mellan staden och stadsdelarna i sydväst. Visionen skapades innan Oscarsledens anläggning och Stigbergslidens breddning.

Den gamla tanken om en tunnel under Stigberget har återuppstått i trafikkontorets planerade koppling under älven mellan Linnéplatsen och Lindholmen.

Klipp från vision på <http://www.stadsutveckling>

Klipp från vision på <http://www.stadsutveckling>

Bevarande som motvikt

Parallellt med de djärva infrastrukturplanerna pågick en mobilisering för stadens bevarande. År 1917 bildades Natur- och kulturskyddsberedningen som dokumenterade äldre bebyggelse.

Gatenhielmska området samt Gröna Gatan i Majorna var i fokus. Beredningen försökte hitta en motvikt gentemot modernisering och exploatering.

KÄLLOR

- Cederbourg, Eric: *Göteborg. En kort beskrifning öfver den wid Västra hafvet belägna, wäl bekanta och mycket berömliga siö- handel- och stapulstaden*, 1738. Göteborg, 1986.
- Dickson Walter *Perspektiv från Stigberget*, Bonnier Stockholm 1942, s 31.
- Fredberg C.R.A: *Det gamla Göteborg. 1922 del 1*, (s 362ff och 412ff).
- Fredlund, Björn och Allan T. Nilson: *Göteborgs hamn: liv, arbete, konst*. Warne, 2005.
- Larbring, Barbro: *Masthugget i Göteborg under 1920- och 1930-talen*. Umeå universitet, Institutionen för historia, B-uppsats, vårterminen 1982

Bilderna och kartorna kommer från Göteborgs stadsmuseums arkiv samt Göteborgs Stads historiska kartsamling: <http://goteborg.se/wps/portal/start/byggande-lantmateriochplanarbete/bygga-riva-och-forandra/arkivoch-ritningar/historiskt-material/kartor>

Noter

^[i] Olof Hellqvist konstaterade 1911 att allt som var kvar av den gamla staden Göteborg var gatunamnen inom Vallgraven (Göteborgs gatnamn 1911 s. 4).

^[ii] Genom ett kungligt beslut blev Masthugget, 25 år efter Göteborgs grundande, en förstad likt Haga. 1646 erhöll en generalkvartermästare vid namn Wärnschiöld en resolution utfärdad av drottning Kristina för att tillhandahålla mark åt de som själva ville bygga och bo utanför befästningsmurarna.